

marife

bilimsel birikim

| yıl / year: 11 sayı / issue: 3 kış / winter 2011

Kur'ân'da Efdaliyyet Meselesi

İsmail Aydın

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni,
ismailaydinn@yahoo.com.tr

Özet

Müslümanlar için Kur'ân, özellikle dinî konularda en temel başvuru kaynağıdır. Savunulan düşüncenin haklılığını ispat etmenin en sağlam yolu Kur'ânî referanslara dayanmaktır. Bu durum bazen bir nasstan birbirine muhalif iki düşüncenin ortaya çıkmasına sebep olabilmektedir. Farklı iki anlayışın ortaya çıktığı konulardan biri de "efdaliyyet"tir. Bu tartışmanın temel konusu Kur'ân'daki sureler ve ayetler arasında üstünlük olup olmadığı hususudur.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, sure, ayet, efdal, efdaliyyet.

The Matter of Superriority in the Quran

The Quran is the main application source for Muslims, especially on religious subjects. The strongest way proving the rightfulness of defended idea is based on the Quranic references. This situation may sometimes causes appearance of two idea which are opposed to each other in the same text of the Quran. One of the subjects about which two different understanding appear is superiority. The main issue of this discussion is whether there is superiority on the verses and parts of the Quran or not.

Key Words: Quran, part (surah), superior, superiority.

Atıf

İsmail Aydın, Kur'ân'da Efdaliyyet Meselesi, Marife, Kış 2011 S. 45-54

Giriş

Tarihi süreçte Kur'ân'la ilgili pek çok tartışma ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri de “*efdaliyyet*” meselesidir. Arapça'da فضل/*f-d-l* harflerinden türeyen *-efdal*, *tafdil*, *tefaddul*, *fazilet gibi-* kelimelerin çoğu gerek maddî gerekse manevî olarak “*artma*” ve “*fazlalaşma*” anlamlarına racidir.¹ Türkçede kullanılan “*fazıl*” ve “*fazla*” kelimeleri de buradan alınmıştır. İsm-i tafđil formundaki “*efdal*” sözcüğü ise “*bir şeyde daha üstün olma*” anlamına gelmektedir. Terim olarak “*efdaliyyet*”, Kur'ân'daki sureler ve ayetler arasında üstünlük olup olmadığı konusundaki tartışmanın genel adıdır.

Kur'ân'ın önceden indirilmiş olan kutsal metinler dâhil tüm sözlerden üstün olduğu hususunda bir ihtilaf yoktur. Onun diğer münzel kitaplar üzerinde “*müheymin/kontrol edici*”² olarak nitelenmesi üstün olduğunun delilidir. Ancak gerek Kur'ân'da gerekse hadislerde bazı ayet ve surelerin “*daha üstün/efdal*” olduklarına dair ifadelerin yer alması konuyla ilgili tartışmaların başlamasına zemin oluşturmıştır.

Âlimler bu hususta iki temel yaklaşım sergilemişlerdir. Bazıları nassların zahiri anlamlarından hareket ederek Kur'ân'da yer alan bazı sure ve ayetlerin diğerlerinden daha üstün olduğunu ileri sürerken, Allah'ın sözlerini değer bakımından bir/aynı telakki eden bazı âlimler de nassları tevil ederek efdaliyyet fikrini reddetmişlerdir. Bu iki anlayış dışında bazı âlimlerin konuyla ilgili görüş belirtmekten kaçındıkları görülmektedir. Örneğin, İbn Abdilber (ö. 463/1071), “*Bu hususta susmak söz söylemekten daha faziletlidir*” demiştir.³ İshâk b. Mansûr (ö. 251/865) da şöyle demiştir: “Ahmed b. Hanbel'e (ö. 241/855) İhlas suresinin Kur'ân'ın üçte birine denk geldiği ile ilgili hadisi sorduğumda sustu ve bana bir şey söylemedi.”⁴ Bazı âlimlerin konuyla ilgili söz söylemekten kaçınmaları tartışmayı gereksiz ve fuzuli telakki etmelerinden kaynaklanabilir.

Kur'ân'daki bazı sure ve ayetlerin faziletlerine ilişkin nakledilen haberler genel olarak hadis kitaplarının *fezâilü'l-Kur'ân* başlığını taşıyan bölümlerde, aynı adla kaleme alınan eserlerde ve bu başlık altında ulumu'l-Kur'ân veya tefsir usulü eserlerinde yer almaktadır. Çalışmamızda bu kaynaklardan azami ölçüde yararlanmaya gayret ettik. Ancak bu çalışmada Kur'ân'da yer alan surelerin veya ayetlerin faziletleri değil Allah kelamı olmaları itibariyle bunlar arasında bir üstünlük olup olmadığı olgusunu irdeledik.

¹ İbn Fâris, *Mu'cemu Mekâyisi'l-luga*, II, 357; Râgıb el-İsfehânî, *el-Müfredât*, فضل mad.

² Maide, 5/48.

³ Kannevcî, *Ebcedü'l-Ulûm*, II, 493.

⁴ Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 445.

A. Konuyla İlgili Nasslar ve Yorumlar

1. Tartışmanın Dayanağı Olan Nasslar

Bazı sureler veya ayetler arasında üstünlük olduğunu savunanların dayandıkları Kur'ânî referanslardan biri ⁵ مَا تَنْسَخُ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنسَخُهَا تَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا أَوْ مِثْلَهَا⁵ ayetidir. Yine konuyla ilgili nakledilen bazı hadisler, tartışmanın dayanağını oluşturmaktadır. Hadis kaynaklarında yer alan bu rivayetlerde bazı sure ve ayetlere ilişkin “*daha üstün/أَفْضَلُ*” veya “*daha büyük/أَعْظَمُ*” şeklinde nitelermeler yer almaktadır. Bunun yanı sıra hadislerin bir kısmında bazı sure ve ayetlerin Kur'ân'ın yarısına, üçte birine veya dörtte birine denk geldiği şeklindeki ifadeler rastlanmaktadır.

Mesela, Hz. Peygamber'in Fatiha suresi ile ilgili olarak, “*Kur'ân'daki surelerin en büyüğüdür/الْفُرْقَانُ فِي الْقُرْآنِ هِيَ أَعْظَمُ سُورَةٍ فِي الْقُرْآنِ*” dediği rivayet edilmektedir.⁶ Başka bir hadiste ise Fatiha Kur'ân'ın “*en üstün/efdal*” suresi olarak nitelendirilmektedir.⁷ Hz. Peygamber, Fatiha suresi hakkındaki başka bir sözünde de “*Ne Tevrat ne İncil, ne Zebur ne de Kur'ân'da bir benzeri indirilmiştir*”⁸ buyurmuştur. Yine o, “*ayete'l-kürsî*”nin en büyük ayet olduğunu belirtmiştir.⁹

Bazı hadislerde de Hz. Peygamber, İhlâs suresinin “*Kur'ân'ın üçte birine*”¹⁰, Zilzal suresinin “*Kur'ân'ın yarısına*”, Kâfirun suresinin “*Kur'ân'ın dörtte birine*”¹¹ denk geldiğine dair ifadeler kullanmıştır.

2. Nasslara İlişkin Yapılan Yorumlar

Bazı surelerin efdal veya Kur'ân'ın belli bölümlerine denk olduklarının belirtilmesi;

-Kur'ân'ın içerdiği maksatlarla örtüşmeleri

-Daha fazla sevap kazandırmaları

-Umulan bir faydaya yönelik olmaları gayeleriyle ilişkilendirilmiştir. Örneğin Fahreddin Râzî (ö. 606/1209), Fatiha'nın efdal olmasını içerdiği maksatlarla izah ederek şöyle der:

“Kur'ân'ın dört temel konusu vardır. Bunlar: İlahiyat, ahiret, nübüvvet, kaza ve kaderin Allah'tan olduğu hususlarıdır. Kur'ân'ın bu dört büyük hedefi Fatiha'da ele alındığı için ‘*Ümmü'l-Kur'ân*’ olarak isimlendirilmiştir.”¹²

⁵ ‘*Bir ayeti nesheder veya unutturursak ondan daha hayırlısını veya bir benzerini getiririz.*’ Bakara, 2/106.

⁶ Buhârî, Kitâbü't-Tefsîr, 1; Buhârî, Fedâilü'l-Kur'ân, 9; Ebû Dâvûd, Kitâbü'l-Vitr, 15.

⁷ İbn Balabân, *el-İhsân*, III, 51.

⁸ Tirmizî, Fedâilü'l-Kur'ân, 1; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, 357.

⁹ Müslim, Salâtü'l-Misâfirîn, 44; Ebû Dâvûd, Kitâbü'l-Vitr, 17; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, V, 58, 123.

Benzer rivayet için bkz.: Dârimî, Fedâilü'l-Kur'ân, 14.

¹⁰ وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ إِنَّهَا لَتَعْدُلُ ثُلُثَ الْقُرْآنِ Buhârî, Fedâilü'l-Kur'ân, 9; Ebû Dâvûd, Kitâbü'l-Vitr, 18; Dârimî, Fedâilü'l-

Kur'ân, 24; Ebû Ubeyd, *Fedâilü'l-Kur'ân*, s. 267.

¹¹ Tirmizî, Fedâilü'l-Kur'ân, 10.

¹² Fahreddin Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, I, 156.

Benzer şekilde İhlas suresinin Kur'ân'ın üçte birine denk olduğuna ilişkin nakillerle ilgili şöyle denmiştir: "Kur'ân ahkâm, ahbâr ve tevhid ile ilgili konulardan müteşekkildir. Bu sure tevhid esaslarını içerdiği için Kur'ân'ın üçte birine denktir."¹³ Diğer bir yoruma göre; "Kur'ân'da iman ile ilgili üç temel husus yer alır. Bunlar: 'Allah'ı bilme, onun elçisini tasdik etme ve ahirette dirilmeye inanmadır.' İhlas suresi ilk hususa şamil olması münasebetiyle Kur'ân'ın üçte biri addedilmiştir."¹⁴

İshâk b. Râheveyh (ö. 238/853) de öğrenmeyi teşvik etmek ve okuyanların daha fazla sevap kazanmalarını temin etmek üzere Allah'ın kendi kelimini farklı derecelere ayırdığını söylemiştir. Ona göre İhlas suresinin Kur'ân'ın üçte birine denk olması, onu üç kez okuyan kimsenin Kur'ân'ın tümünü okumuş sayılacağı anlamında değildir. Bir kişi onu iki yüz kere dahi okumuş olsa bu mümkün değildir.¹⁵ Yine umulan bir faydadan ötürü bazı sure ve ayetlerin okunduğu ve tavsiye edildiği görülmektedir. Mesela kötülüklerden korunmak ve doğum yapmakta olan kadın için ayete'l-kürsî, İhlas, Felak ve Nas; şirkten korunmak için Kâfirûn; kabir azabından korunmak için Mülk suresinin okunması tavsiye edilmiştir.¹⁶ Ayrıca Hz. Peygamber borçtan kurtulmak için ¹⁷اللَّهُمَّ قُلِّ اللَّهُمَّ مَالِكِ الْمَلِكِ تُوْتِي الْمَلِكِ مَنْ تَشَاءُ¹⁷ ayetinin okunmasını önermiştir.¹⁸

B. Efdaliyyet Tartışmasının Arkaplanı

Kur'ân'daki bazı sure ve ayetlerin diğerlerinden daha üstün olduğuna dair tartışmalar sahabe ve tabiin devrinden sonra başlamıştır. İbn Teymiyye (ö. 728/1327), Kur'ân'ın sureleri ve ayetleri arasında üstünlük olduğuna dair düşüncenin reddedilmesinin hicri ikinci asırdan itibaren Cehmiyye ve Mutezile'nin Kur'ân'ın mahlûk olduğunu ileri sürmesinden sonra yaygınlaştığını belirtmiştir.¹⁹ Bu fırkalar, *"Bir ayeti nesh eder veya unutturursak ondan daha hayırlısını veya bir benzerini getiririz"*²⁰ ayetini Kur'ân'ın mahlûk oluşuna delil saymışlardır. Onlara göre Allah'ın kelamı kadîm olsaydı nâsîh ve mensûhun da kadîm olması gerekirdi. Ancak bu imkânsızdır. Zira nâsihin mensûhtan sonra gelmesi gerekir. Daha sonra gelen bir şey kadîm olamaz. Bu durumda mensûhun ortadan kalkıp yok olması icap eder. Yokluğa mahkûm olan bir şeyin kadîm olması ittifakla reddedilmiştir. En önemlisi de bu ayetin Kur'ân'ın bir kısmının diğer kısımlardan üstün olduğuna delalet etmesidir. Bir bölümü diğer bölümlerden daha üstün olan bir kitap kadîm olamaz.²¹

¹³ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, X, 74.

¹⁴ Suyûtî, *el-İtkân*, II, 1139-1140; Taşkoprüzâde, *Miftâhu's-Saâde*, II, 519.

¹⁵ Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 446; Suyûtî, *el-İtkân*, II, 1141.

¹⁶ Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, IX, 263; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, III, 417; IV, 144; V, 456; Kurtubî, *et-Tizkâr*, s. 49.

¹⁷ Âl-i İmran, 3/26.

¹⁸ Taberânî, *el-Mu'cemu's-Sağîr*, I, 202.

¹⁹ İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-Fetâvâ*, XVII, 52, 53.

²⁰ Bakara, 2/106.

²¹ Fahreddin Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, I, 642.

Bu anlayışa karşı çıkan ehl-i sünnet âlimlerinden bazıları, Kur'ân'ın mahlûk olduğu tezini kabul etmemek için efdaliyyet fikrine karşı çıkmışlardır. Onlara göre Kur'ân'ın bazı bölümlerinin daha üstün olduğunu söylemek Kur'ân'ın mahlûk olduğunu deklare etmektir. Çünkü kadîm olan şeyde birbirine üstünlük olmaz. Bundan ötürü efdaliyyeti savunmak Kur'ân'ın kadîm olmadığını söylemek demektir. Bu sebeple Ahmed b. Hanbel, İmam Mâlik (ö. 179/795) ve İmam Şâfiî (ö. 204/819) gibi kimseler, efdaliyyet fikrinin Kur'ân'ın mahlûk olmasını gerektirdiğinden bu anlayışı şiddetli biçimde reddetmişlerdir. Kur'ân'ın yaratıldığı fikrine karşı çıkan âlimler Kur'ân ve onun dışındaki ilahi kelamın Allah'ın lâzımî sıfatı olduğunu söylemişlerdir. Bunlara göre Allah'ın kelamı tektir, varlığı kendisindedir ve bölümlere ayrılmaz. Ayrıca onun kelamı kadîmdir. Kadîm olan şeyde *birbirine üstünlük/tefâdü'l* olmaz.²²

Efdaliyyeti reddetmenin yanlış algıdan kaynaklandığını belirten İbn Teymiyye şöyle der:

"Hâlbuki durum İmam Mâlik, Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel gibi âlimlerin düşüncüğü gibi değildir. Zira ümmetin selef âlimlerinin tümü şöyle demiştir: Kur'ân Allah'ın kelamıdır ve mahlûk değildir. Aynı şekilde Allah'ın diğer sözleri de mahlûk değildir. Bununla birlikte onlar şöyle derler: Allah'ın bazı sözleri diğer sözlerinden üstündür. Kur'ânî ve nebevî nassların delaleti, selef âlimlerden nakledilen bilgiler, şer'î deliller ve akli hükümler buna delalet eder."²³

C. Efdaliyyet Anlayışını Benimseyenler

Kur'ân'da üstünlük fikrini benimseyenler arasında İshâk b. Râhaveyh, Halîmî (ö. 403/1012), İbnü'l-Hassâr (422/1030), Gazâlî (ö. 505/1111), *Ahkâmu'l-Kur'ân* müellifi İbnü'l-Arabî (ö. 543/1148), Kurtubî (ö. 671/1272) ve İbn Teymiyye gibi âlimleri zikretmek mümkündür. Kur'ân'da efdaliyyetin varlığını savunanların Ebû Hanîfe'nin (ö. 150/767) meseleye yaklaşımından ilham aldıkları anlaşılmaktadır. O, *el-Fikhu'l-Ekber* isimli eserinde şöyle demektedir:

"Kur'ân ayetleri kalam olmaları itibarıyla üstünlük ve azamette eşittirler ve aralarında üstünlük yoktur. Ancak zikir ve zikredilen açısından bir üstünlük/fazilet vardır. Mesela Allah'ın azamet ve sıfatlarının zikredildiği "*ayete'l-kürsî*"de iki fazilet bir araya gelmiştir. Biri zikir diğeri zikredilenin faziletidir. Bazı ayetlerde ise zikir fazileti olduğu halde zikredilenin fazileti yoktur. Mesela kâfirlerden söz eden ayetler böyledir."²⁴

1. Halîmî'nin (ö. 403/1012) Görüşü

Halîmî, *-bu cenahta yer alan diğer âlimler gibi-* Allah'ın isimleri ve sıfatları ile onun azamet ve yüceliğini anlatan ayetlerin daha hayırlı ve üstün olduğunu söylemiştir. Bunun yanı sıra o, amelle ilgili ayetlerden biri nâsih diğeri mensûh ise nâsih

²² İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-Fetâvâ*, XVII, 53.

²³ İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-Fetâvâ*, XVII, 54, 57; İbn Teymiyye, *Cevâbü Ehli'l-İlm ve'l-İmân*, s. 68-69.

²⁴ Ebû Hanîfe, *el-Fikhu'l-Ekber*, s. 12-13.

olanın daha hayırlı olduğunu belirtmiştir. Ona göre emir, nehiy, va'd ve va'îd ile ilgili ayetler kısaca ayetlerinden hayırlıdır. Zira kısaca ayetleri emir veya nehiy tekit ve müjde için geldikleri halde insanlar bunlardan müstağni kalabilirler. Ancak kendileri için gerekli ve faydalı kurallardan müstağni olmaları mümkün değildir.²⁵

2. Gazâlî'nin (ö. 505/1111) Görüşü

Efdaliyyet fikrini *Cevâhiru'l-Kur'ân* isimli eserinde temellendirme gayreti içinde olan Gazâlî şunu söyler: "Şöyle diyebilirsin: Bazı ayetlerin diğerlerinden üstün olduğuna işaret ettin. Hâlbuki bunların hepsi Allah kelimidir. Bir kısmı diğer kısımdan nasıl ayrılır? Bir bölümü diğer bir bölümden nasıl üstün olabilir? Şunu bil ki; Eğer basiret ışığı "ayete'l-kürsî" ile "müdâyene" ayeti, İhlas ile Tebbet arasındaki farkı sana göstermiyorsa kendisine Kur'ân inen risalet sahibini taklit et. Zira o, "Ya-sin Kur'ân'ın kalbidir"²⁶, "Fatiha Kur'ân surelerinin en üstünüdür"²⁷, "Ayete'l-kürsî Kur'ân ayetlerinin efendisidir"²⁸ ve "قُلْ هُوَ اللهُ أَحَدٌ"²⁹ Kur'ân'ın üçte birine denktir"³⁰ gibi Kur'ân'ın faziletlerine ve bazı sure ve ayetlerin üstün olduğuna dair sözler söylemiştir."³¹

3. İbn Teymiyye'nin (ö. 728/1327) Görüşü

Konuyla ilgili yaklaşım sergileyen pek çok âlim gibi İbn Teymiyye de Ebû Hanîfe'nin anlayışından hareket ederek konuşan, konuşulan şahıs ve konuşulan konular bakımından meseleyi temellendirmeye çalışmıştır. Belirtilen ilişkiler bakımından Allah'ın sözleri arasında üstünlük olduğunu söyleyen İbn Teymiyye şöyle der: "قُلْ هُوَ اللهُ أَحَدٌ"³² ve "قُلْ هُوَ اللهُ أَحَدٌ"³³ gibi ifadeler Allah'ın sözleri olmaları bakımından müşterektirler. Ancak haber verilen yani konuşulan kişiler bakımından aralarında üstünlük vardır. Zira birinde Allah kendi zatından, nefsinden ve sıfatlarından haber vermekte diğerinde ise yarattığı bir mahlûktan ve onun vasıflarından söz etmektedir. Kastedilen anlamlar açısından her iki söz arasında üstünlük vardır."³⁴ Aynı perspektiften konuya yaklaşan İzzüddîn b. Abdüsselâm (ö. 660/1262), Allah'ın kendisiyle ilgili kelimasının başkasıyla ilgili kelimadan efdal olduğunu söylemiştir. Böylece kendi vasıflarını anlattığı İhlas suresi Ebû Leheb'in durumunu anlattığı

²⁵ Halîmî, *el-Minhâc*, II, 244. Ayrıca bkz. Kurtubî, *et-Tizkâr*, s. 49-50.

²⁶ Tirmizî, *Fedâilü'l-Kur'ân*, 7; Dârimî, *Fedâilü'l-Kur'ân*, 21.

²⁷ Buhârî, *Fedâilü'l-Kur'ân*, 9; İbn Hibbân, *el-İhsân*, III, 51.

²⁸ Hâkim, *el-Müstedrek*, II, 312; Beyhakî, *Şuabu'l-İmân*, IV, 59.

²⁹ 'De ki, Allah biridir.' İhlas, 112/1.

³⁰ Buhârî, *Fedâilü'l-Kur'ân*, 9; Ebû Dâvûd, *Kitâbü'l-Vitr*, 18.

³¹ Gazâlî, *Cevâhiru'l-Kur'ân*, s. 62-63. Ayrıca bkz. Suyûtî, *el-İtkân*, II, 1132; Taşköruzâde, *Mistâhu's-Saâde*, II, 513.

³² İhlas, 112/1.

³³ 'Ebû Leheb'in ellerin kurusun.' Tebbet, 111/1.

³⁴ İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-Fetâvâ*, XVII, 57, 58; İbn Teymiyye, *Cevâbü Ehli'l-İlm*, 71-72.

Tebbet suresinden daha üstündür.³⁵ Kurtubî de içerdikleri anlamlara göre ayet ve surelerin birbirinden üstün olmalarının hak olduğunu ifade etmiştir.³⁶

Görüldüğü gibi yukarıda görüşlerine yer verdiğimiz âlimlere göre efdaliyyet, lafızlardan ve onların anlamlarından kaynaklanmaktadır. Buna göre tevhit ve Allah'ın sıfatlarını konu edinen sure ve ayetler daha üstündür. Bu arada konuyla ilgili bir çalışma yapan Aytımırza Satıbaldiv, efdaliyyet ile ilgili nakledilen hadislere dayalı olarak ayetler ve sureler arasında üstünlük olduğu yönündeki kanaatini izhar etmiştir.³⁷

D. Efdaliyyet Anlayışını Reddedenler

Efdaliyyet fikrini savunanların temel referanslarından birinin “*Bir ayeti nesheder veya unutturursak ondan daha hayırlısını veya bir benzerini getiririz*”³⁸ ayeti olduğu belirtilmişti. Ancak İbn Abbâs (ö. 68/687), bu ifadeyi bir ayetin mutlak olarak diğer bir ayetten daha hayırlı veya daha üstün olduğu şeklinde tefsir etmemiştir. Ona göre bir ayetin daha hayırlı olması sağladığı yarar ve kolaylık açısındandır. Bu anlayışa paralel olarak tabiin müfessirlerinden Katâde (ö. 117/735), daha hayırlı ayetin hafif hükümler içeren ayet olduğunu söylemiştir.³⁹

İbn Abbâs ve Katâde gibi kimselerin konuyla ilgili yaptıkları yorumlar efdaliyyet anlayışını reddeden âlimlere ilham kaynağı olmuştur. Zira bu âlimler, efdaliyyet ile ilgili nassları İbn Abbâs ve Katâde gibi mutlak olarak ayetler ve sureler arasında üstünlük olduğu anlamında değil bazı sure ve ayetlerin insanlar için daha yararlı hükümler içermesi ve daha fazla sevaba vesile olması şeklinde değerlendirmişlerdir. Bu anlayışı benimseyenler arasında Taberî (ö. 310/922), İbn Hibbân (ö. 739/1339), Şemseddin el-Huveyyî (ö. 637/1239) gibi âlimler yer almaktadır. Bunlara göre ayette yer alan *نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا* “*Ondan daha hayırlısını getiririz*”⁴⁰ ifadesi *نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا لَكُمْ* “*Sizin için daha hayırlı olanı getiririz*” anlamındadır. Ayrıca Allah kelamının bir kısmının daha hayırlı olması kendiliğinde bulunan bir üstünlük anlamında olup Allah'ın bir diğer kelamına üstün olması anlamında değildir. Bu görüşte olan Ebu'l-Hasen el-Eş'arî (ö. 324/936) ve bir grup âlime göre “*أَعْظَمٌ/daha büyük*” ve “*أَفْضَلٌ/daha üstün*” şeklindeki nitelemeler “*عَظِيمٌ/büyük*” ve “*فَاضِلٌ/üstün*” anlamındadır. Yine bu âlimlere göre efdal olan efdal olmayan (mefdûl) şeyin eksikliğini gerektirir. Hâlbuki Allah'ın sıfatlarında ve kelamında eksiklik olmaz. Allah'ın kelamı parçalara ayrılamaz.⁴¹

³⁵ Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 439; Suyûtî, *el-İtkân*, II, 1132.

³⁶ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, I, 170.

³⁷ Satıbaldiv, *Kur'ân Ayetleri Arasında Üstünlük (Efdaliyyet)*, s. 58, 64, 65, 92.

³⁸ Bakara, 2/106.

³⁹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, I, 525.

⁴⁰ Bakara, 2/106.

⁴¹ İbn Teymiyye, *Mecmûu'l-Fetâvâ*, XVII, 68-69, 72, 73; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, IX, 7; Kurtubî, *et-Tizkâr*, s. 45.

1. Taberî'nin (ö. 310/922) Görüşü

Taberî, konuyla ilgili düşüncesini şu şekilde ifade etmiştir: "Kur'ân'da bazı şeylerin diğerlerinden daha hayırlı olması caiz değildir. Çünkü hepsi Allah'ın kelimidir. Allah'ın sıfatları ile ilgili olarak, "Bir kısmı diğer kısmından efdaldır. Bazısı diğerlerinden daha hayırlıdır" demek de caiz değildir."⁴²

2. Şemseddin el-Huveyyî'nin (ö. 637/1239) Görüşü

Efdaliyyet anlayışını reddeden âlimlerden biri olan Şemseddin el-Huveyyî şöyle der:

"Allah'ın tüm sözleri mahlûkatın sözlerinden daha üstündür. Peki, Allah'ın bir kısım sözlerinin diğer kelimelerden daha üstün olduğunu söylemek caiz midir? Anlayış eksikliğinden dolayı bazıları bunu caiz addetti. Bilinmelidir ki bir kimsenin, 'Bu söz şundan daha efdaldır' şeklindeki ifadesi her sözün kendi durumuna göre bir güzelliği olduğu şeklinde anlaşılmalıdır. Bir kimsenin, birinde Allah'ın sıfatları dışında Ebû Leheb'ten söz edilmesi sebebiyle İhlas suresinin Leheb suresinden daha üstün olduğunu söylemesi doğru değildir. Bilakis her sözü kendi konumuna göre değerlendirerek şöyle demek gerekir: 'Ebû Leheb'e yapılan bedduada نَبَتْ بِذَا أَبِي sözünden daha güzeli yoktur. Aynı şekilde Allah'ın sıfatlarını ve tevhidini anlatmada قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ifadesinden daha güzeli yoktur."⁴³

3. İbn Hibbân'ın (ö. 739/1339) Görüşü

İbn Hibbân, Kur'ân'daki bazı sure ve ayetlerin diğerlerinden daha üstün olduğuna ilişkin ifadelerin muhatapla ilgili olduğunu söylemiştir. Mesela Hz. Peygamber, "Kur'ân'daki en üstün şeyi sana söyleyeyim mi?" ifadesiyle muhatabı kast ederek "Senin için Kur'ân'daki en üstün şeyi söyleyeyim mi?" demek istemiştir. Yoksa bazı sure ve ayetlerin daha üstün olduğunu kastetmemiştir. Çünkü Allah kelamının bir kısmının diğerlerinden üstün veya düşük olması muhaldir. Aynı zamanda bu sözler, elde edilen mükâfat ve sevabın büyüklüğünü anlatmaktadır. Bu bağlamda Fatiha'nın bir benzerinin diğer ilahi kitaplarda olmadığını belirten hadis, bu sureyi okuyan kimseye verilen sevabın Tevrat ve İncil okuyan kimseye verilmeyeceğini haber vermektedir. İbn Hibbân'a göre Kur'ân'ın bir bölümü diğer bir bölümünden üstün değildir. Çünkü hepsi Allah'ın kelimidir. Allah'ın sözleri arasında üstünlük olması mümkün değildir.⁴⁴

Efdaliyyet fikrini reddeden âlimlerin ifadelerinden anlaşıldığı üzere Allah'ın sözleri arasında üstünlük tasavvur etmek doğru değildir. Çünkü nitelik olarak hepsi Allah'ın kelimidir. Onun bazı sözlerinin daha üstün olduğunu söylemek bu özelliği taşımayan diğer sözlerin kusurlu olduğu anlayışına sevk eder. Bu durum kabul edilemez.

⁴² Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, I, 527.

⁴³ Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 439-440; Suyûtî, *el-İtkân*, II, 1132; Taşköprüzâde, *Miftâhu's-Saâde*, II, 514.

⁴⁴ İbn Hibbân, *el-İhsân*, III, 52, 54, 57; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, IX, 7.

Sonuç

Kur'ân'da birbirinden üstün ayet ve surelerin olup olmadığı hususu hicri ikinci asrın ortalarından itibaren tartışma konusu olmuştur. Nasslardaki zahiri anlamlardan hareket eden bazı âlimler, efdaliyyet fikrini savunurken diğer bazıları konuyla ilgili nassları yorumlayarak bunu reddetmişlerdir.

Efdal olduğu belirtilen sure ve ayetlerin kendilerine has önemleri olduğunu reddedemeyiz. Örneğin, Allah'ın varlığı ve birliği ile sıfatlarını konu edinmeleri, şifa ummak, korkudan emin olmak yahut diğer herhangi bir faydaya yönelik okunmaları sözü edilen önemin bir göstergesidir. Ancak bu demek değildir ki insana sorumluluklarını bildiren, uyulması gereken sosyal ve ahlâkî ilkelere dikkat çeken nasslar daha az öneme sahiptir. Bu bakımdan konuyla ilgili hadisleri Kur'ân'ı okuma ve onu öğrenip anlamaya yönelik birer teşvik şeklinde algılamak gerekir. Aksi takdirde yanlış bazı değerlendirmeler, bir takım ameli problemleri ortaya çıkartacaktır. Bunlardan biri, Kur'ân'ın daima belirli bölümlerinin okunup diğer kısımlarının ihmal edilmesidir. Bu durum bütüncül olarak Kur'ân'ın mesajlarından uzaklaşma tehlikesini barındırmaktadır. Böyle bir endişeden ötürü İmam Mâlik'in, diğerleri ihmal edilerek sadece bir surenin tekrar edilmesini hoş karşılamadığı nakledilir.⁴⁵ Kur'ân, tüm sure ve ayetleriyle insanlara mesajlar sunar. Bundan ötürü Kur'ân'ı parçalara ayırıp sadece belirli bölümlerini öne çıkarmak, onun ortaya koyduğu temel ilkelere de aykırıdır. Bu bakımdan efdaliyyet tartışması Kur'ân'ın anlaşılması ve yorumlanmasında herhangi bir katkısı olmayan fer'î bir mesele gibi görünse de Kur'ân'ın sosyal hayata yansımaları ve ameli boyut açısından önemli bir konuma sahiptir.

Dikkat çeken hususlardan biri de efdaliyyet ile ilgili hadislerin Allah'ın sıfatları, tevhit ve ahiret konularını ele alan sureler ve ayetlerle ilgili olmasıdır. Bu durumu Hz. Peygamberin tevhid inancını egemen kılmaya çalıştığı toplumun önceden putperest olmasıyla ilişkilendirmek mümkündür. Böylece o, eski akidenin izlerini yok etmek ve yeni dinin inanç ilkelerini hâkim kılmak; bunun yanı sıra Allah'ın varlığı ve birliğini konu edinen ayetlere dikkat çekmek için Kur'ân'daki bazı sure ve ayetlerin diğerlerinden daha üstün olduğunu ifade etmiş olabilir.

Sonuç olarak, nassların zahiri anlamlarından hareketle bazı sure ve ayetlerin daha üstün olduğuna inanıp bunları okumanın bir sakıncası yoktur. Ancak bu durum Kur'ân'ın bütünü okuma ve anlama faaliyetlerine engel teşkil etmediği sürece geçerlidir. Kur'ân'ın bir bütün olarak insanlığa hitap eden ve yol gösteren evrensel bir kitap olduğu her an hatırlanmalı, bir tek harfinin dahi ihmal edilemeyecek kadar önemli olduğu unutulmamalıdır.

Kaynakça

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî (ö. 241/855), *el-Müsned*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.

⁴⁵ Kurtubî, *et-Tizkâr*, s. 45; Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 438; Suyûtî, *el-İtkân*, II, 1131.

- Buhârî, Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmâil (ö. 256/869), *el-Câmiu's-Sahîh*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn (ö. 458/1065), *el-Câmi' li Şuabi'l-Îmân*, (Thk: Abdülalî Abdülhamîd Hâmîd), Mektebetü'r-Rüşd, Riyâd, 2003.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullâh b. Abdurrahmân (ö. 255/868), *es-Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as (ö. 275/888), *es-Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.
- Ebû Hanîfe, Nu'mân b. Sâbit el-Kûfî (ö. 150/767), *el-Fıkhü'l-Ekber*, Meclisü Dâireti'l-Maârif, Haydarâbad, 1342 h.
- Ebû Ubeyd, el-Kâsım b. Sellâm (ö. 224/838), *Kitâbu Fedâilü'l-Kur'ân*, (Thk: Komisyon), Dâru İbn Kesîr, Dimeşk, ts.
- Fahreddin Râzî, Muhammed b. Ömer b. el-Huseyn (ö. 606/1209), *et-Tefsîru'l-Kebîr*, Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, Beyrût, 1997.
- Gazâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed (ö. 505/1111), *Cevâhiru'l-Kur'ân*, (Thk: Muhammed Reşîd Rızâ), Dâru İhyâi'l-Ulûm, Beyrût, 1990.
- Hâkim, Ebû Abdullâh en-Nîsâbü'rî (ö. 405/1014), *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, Dâru'l-Harameyn, Kâhire, 1997.
- Halîmî, Ebû Abdullâh Huseyn b. El-Hasen (ö. 403/1012), *el-Minhâc fî Şuabi'l-Îmân*, (Thk: Hilmî Muhammed Fevdâ), Dâru'l-Fıkr, 1979.
- İbn Balabân, Alâuddîn Alî b. Hasan (ö. 739/1339), *el-İhsân fî Takrîbi Sahîhi İbn Hibbân*, (Thk: Şuayb Arnâit), Müessesetü'r-Risâle, 1998.
- İbn Fâris, Ebu'l-Huseyn Ahmed b. Zekeriyâ (ö. 395/1004), *Mu'cemu Mekâyîsü'l-Luga*, (Nşr: İbrâhîm Şemsuddîn), Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrût, 1999.
- İbn Hacer, Ahmed b. Alî el-Askalânî (ö. 852/1421), *Fethu'l-Bârî bi Şerh-i Sahîhi'l-Buhârî*, (Thk: Abdülazîz b. Abdullâh b. Bâz), Dâru'l-Fıkr, Beyrût, 1993.
- İbn Teymiyye, Takiyuddîn Ahmed b. Abdülhalîm (ö. 728/1327), *Mecmûu'l-Fetâvâ*, (Cem ve Trb: Abdurrahmân b. Muhammed b. Kâsım), Mücemmeu'l-Melik, Medîne, 2004.
-, *Cevâbü Ehli'l-İlm ve'l-Îmân*, (Thk: Ebû Ömer en-Nedvî), Dâru'l-Kasem, Riyâd, 1996.
- Kannevcî, Ebu't-Tayyib Siddîk Hasan Hân (ö. 1307/1890), *Ebcedü'l-Ulûm*, (Haz: Abdülcebbâr Zükâr), Vezâratü's-Sekâfiyye, Dimeşk, 1978.
- Kurtubî, Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed Ebû Bekr (ö. 671/1272), *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân ve'l-Mübeyyin limâ Tezammenehü mine's-Sünneti ve Âyi'l-Furkân*, (Thk: Abdullâh b. Abdülhasen et-Türkî), Müessesetü'r-Risâle, Beyrût, 2006.
-, *et-Tizkâr fî Efdali'l-Ezkâr*, Mektebetü Dâri'l-Beyân, Dimeşk, 1987.
- Müslim, Ebû'l-Huseyn b. el-Haccâc (ö. 261/875), *el-Câmiu's-Sahîh*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.
- Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb (ö. 303/915), *es-Sünenü'l-Kübrâ*, (Thk: Hasan Abdülmun'im Çelebî), Müessesetü'r-Risâle, Beyrût, 2001.
- Râgıb el-İsfehânî, el-Huseyn b. Muhammed b. el-Mufaddal, *Müfredâtü Elfâzi'l-Kur'ân*, (Thk: Safvân Adnân Dâvûdî), Dâru'l-Kalem, Dimeşk, 1992.
- Satıbaldiev, Aytmırza, *Kur'ân Ayetleri Arasında Üstünlük (Efdaliyet)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007.
- Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebû Bekr (ö. 911/1505), *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, (Nşr: Mustafâ Dîb el-Bugâ), Dâru İbn Kesîr, Dimeşk, 2006.
- Taberânî, Ebû'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed (ö. 360/970), *el-Mu'cemu's-Sağîr*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrût, 1983.
- Taberî, Ebû Câfer Muhammed b. Cerîr (ö. 310/922), *Câmiu'l-Beyân an Te'vlii Âyi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrût, 1992.
- Taşköprüzâde, Ahmed b. Mustafâ (ö. 968/1561), *Miftâhu's-Saâde ve Misbâhu's-Siyâde fî Mevdûâti'l-Ulûm*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrût, 1985.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (ö. 279/892), *es-Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.
- Zerkeşî, Bedruddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdullâh (ö. 794/1391), *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, (Thk: Komisyon), Dâru'l-Ma'rife, Beyrût, 1994.